

8.2 LECKE: KLASSZIKUSOK A TÖRVÉNYRŐL (15 PERC)

Ebben a leckében a következő kérdéseket járjuk körül. Mit mondtak a klasszikusok a törvényről? Felismerték-e a természet és a társadalmi törvények közötti különbséget? Hogyan gondolkodott Platón a törvény és az ész viszonyáról? Mi jellemzi a moralitás és a legalitás viszonyát?

8.2.1 Szofisták

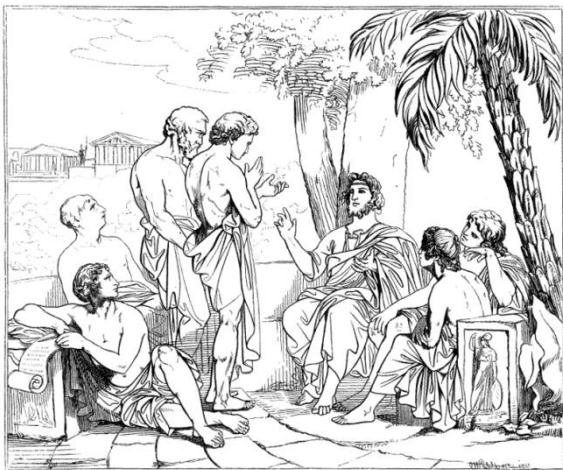
Eredetileg a műveltséget és beszédkészséget fizetés ellenében tanítókat nevezték szofistáknak, az i. e. 5. századi (tehát a demokratizálódó) görög poliszokban. A szofisták többnyire praktikus magasabb tudást tanítottak (pl. [retorikát](#)) és azt, hogy miképp lehet a legjobban boldogulni az életben.

A [szofisták](#) különbséget tettek a természeti törvény (*phüszisz*) és a társadalmi törvény (*thészisz*) között. A szofisták elismerték, hogy phüszisz univerzális jellegű, ugyanakkor rámutattak, arra, hogy a thészisz a szokásjogra épül, amely poliszról poliszra változhat. Ez a relativisztikus szemléletmód jellemezte a szofisták társadalom felfogását is.

A **nomosz** fogalma is törvényre utal, ami egyaránt származhat a lelkiismeretből vagy éppen az állam szabályaiból. A szofista Antiphon például amellett érvelt, hogy az emberek természetüknél (phüszisz) fogva egyenlők csak a társadalmi törvény (nomosz) választja szét őket szabadokra és rabszolgákra.

8.2.2 Platón

A [Törvények](#) (görögül Νόμοι) [Platón](#) utolsó dialógusa, amelyben többek között szerepel az ókori politikafilozófia egyik klasszikus kérdése is: Melyik a helyesebb berendezkedés, ha a törvények uralkodnak egy államban, és azokat senki se szegheti meg, vagy ha rendkívüli képességekkel rendelkező államférfi, aki a belátása szerint áthághatja a törvényeket az állam érdekében? Ez a kérdés úgy is megfogalmazható, hogy melyik állapot a kívánatosabb: az ahol a törvény a király vagy az ahol a király a törvény?

Platón az akadémiájában.

Arisztotelész szerint: az ideális államforma, ha minden politikai hatalom egy embernek, a legkülönbnek a kezében összpontosul. Az ilyen kiváló férfiak számára nincs törvény, ő maga a törvény. A monarchia mégis a legrosszabb rendszer, mert nagy erő és erény ritkán társul.

Forrás:

[https://en.wikipedia.org/wiki/Plato#/media/File:Plato_i_sin_akademi_av_Carl_Johan_Wahlbom_\(ur_Svenska_Familj-Journalen\).png](https://en.wikipedia.org/wiki/Plato#/media/File:Plato_i_sin_akademi_av_Carl_Johan_Wahlbom_(ur_Svenska_Familj-Journalen).png)

Platón ebben a dialógusában, ahogy a korábbiakban is (*Államban* és az *Államférfiben*) a filozófus király uralmát tartja kívánatosabbnak. Szerinte a szabály és a törvény csak a második legjobb megoldást jelenti. A törvény uralma alacsonyabb rendű az értelem uralmánál, mert a törvények általánosságuk miatt nem képesek bölcsen meghatározni, adott szituációban, hogy mi a helyes, hiszen a körülmények végtelenül változatosak és csak a bölcs emberek képesek helyesen dönteni arról, hogy adott körülmények között mi a helyes.

A szabályok csak azért szükségesek, mondja Platón mert a bölcsök igen kevesen vannak és a sok ostoba ember nem képes élni a megegyezés által biztosítható előnyökkel, azaz a törvények vezetésére szorulnak. Ebből következik, hogy az írott vagy íratlan szabály követése a megegyezés szegényes, ám gyakran nélkülözhetetlen pótlékának tekinthető.

Platón azt is látja, hogy rossz uralkodó esetében ez az elv vezet a legrosszabb eredményhez, nevezetesen türranniszhoz, modern kifejezéssel zsarnoksághoz vagy diktatúrához. Tekintve, hogy a királyok általában nem filozófusok, ezért a művet lehet úgy is értékelni, hogy a görög filozófus itt – a korábbi írásaihoz képest – elmozdult a törvények uralmának az álláspontja felé.

Abban persze Platónnak igaza van, hogy a törvénynek – lényegéből fakadóan – lehetnek korlátai. Például a törvény eleve nem képes figyelembe venni a speciális vagy rendkívüli helyzeteket. Ezért kivételesen előfordulhat, hogy egy jó törvény speciális körülmények között rossz eredményre vezet. Erre a problémára azonban nem az a helyes válasz, hogy a társadalom nemet mond a törvényre, hanem az, hogy keresi a méltányosság, illetve a rendkívüli megoldások alkalmazásának a lehetőségét.

Platón felvetése az ész és a törvény viszonyáról rendkívül vitatható. Végül is mit üzen Platón azzal, hogy a filozófus királyt a törvény felé emeli? Ezzel azt mondja, hogy a bölcs király – és rajta keresztül általában az ész – a törvény felett áll. Hosszasan lehetne sorolni a problémákat. Ki dönti el a királyról, hogy bölcs? Maga vagy mások? Miben különbözik a bölcs király a zsarnoktól? Miért gondolja a bölcs király, hogy a törvényeket – vagyis évezredek tapasztalatát összegző normákat – felülbírálnak? Ha így gondolja, akkor nem bölcs, hanem egyszerűen csak a bölcs álruhájába öltözött zsarnok. A politikafilozófia szerint a zsarnok egyik fontos sajátossága, hogy a törvények felett állónak tekinti magát.

John Dickinson, az Amerikai Egyesült Államok alapító atyja, a történelem egyik kevésbé ismert alakja az 1787-es Alkotmányozó Kongresszuson kijelentette: „A tapasztalatnak kell egyedül irányítania a döntéseinket. Az ész félrevezethet bennünket.» Lényeglátó, fontos kijelentés. Ha csak a saját eszünkre támaszkodunk, könnyen dönthetünk rosszul.” – jegyzi meg Láczi (2019).

8.2.3 Szophoklész: Antigoné

Ideális esetben a társadalmi, erkölcsi és jogi törvények összhangban vannak és egymást erősítik. Ugyanakkor vannak olyan esetek, különösen társadalmi átalakulások és változások korszakában, amikor az erkölcsi és jogi törvények között nincs összhang. Ezt a problémát az elsők között ábrázolja [Szophoklész Antigoné](#) című drámája. A mű központi problémája, hogy Kreón a király megtiltja a városra támadó Polüneikész eltemetését, aminek testvére, Antigoné – a halálbüntetés terhét is vállalva – nyíltan ellenszegül. A dráma alapvető konfliktusa Antigoné és Kreón szembenállása, és egyben a moralitás és legalitás ütközése. Antigoné az emberség és a lelkiismeret parancsát, az istenek íratlan törvényeit képviseli; Kreón az ember által hozott törvény nevében lép fel, amely zsarnoki törvény, és szemben áll az istenek törvényével.

Hegel szintén elmélyülten elemzi a legalitás és a moralitás viszonyát. A legalitás a jogrend elfogadása, pusztán külső megegyezés a társadalmi megegyezésből vagy a hatalom döntéséből eredő szabályokkal. Ezzel szemben a *moralitás* az erkölcsös magatartás szubjektív oldala. Hegel itt a jó szándékot, a kötelességet, valamint a lelkiismeret fontosságát hangsúlyozza. Ugyanakkor elutasítja azt a kanti álláspontot, hogy a cselekedet elveszti morális értékét, ha abban a hajlamok vagy ösztönök is bejátszanak. A legalitás és a moralitás egysége alapján beszél Hegel erkölcsiségről. Szerinte az erkölcsiség a család, a polgári társadalom és az állam intézményeiben található meg.

Kérdések

1. A szofisták szerint mi a különbség a természeti és a társadalmi törvény között?
2. Miért mondja Platón azt, hogy a törvény csak a második legjobb megoldás?
3. Hogyan ábrázolja a moralitás és a legalitás ütközését Szophoklész?
4. Mit mond Hegel a moralitás és a legalitás viszonyáról?

Irodalom:

Egészségtudományi Fogalomtár. Állami Egészségügyi Ellátó Központ.

Falus Róbert (2005): *Az antik világ irodalmi*. Neumann Kht. Budapest.

Lánczi András (2019): Önhitt és gőgös moralisták. *Magyar Nemzet*. December 24.

Platón összes művei kommentárokkal. Törvények (fordította Bolonyai Gábor), Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Szophoklész: *Antigone*; (ford. Révay József); Akadémiai, Budapest 1967 (Az Ókortudományi Társaság kiadványai).